

XXIII NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
u društvenim naukama:
od ličnog iskustva do socijalnih praksi*

ZBORNİK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Sanja Grbić

23. i 24. novembar 2018.

Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Jelena Pavlović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Nikoleta Gutvajn, naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Nataša Simić, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Sanja Grbić, istraživač pripravnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

msr Ana Đorđević, istraživač saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Saopštenja saradnika Instituta za pedagoška istraživanja i saradnika Instituta za psihologiju predstavljaju rezultate rada na projektima „Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije“ (br. 47008), "Od podsticanja inicijative, saradnje i stvaralaštva u obrazovanju do novih uloga i identiteta u društvu“ (br. 179034) i „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije“ (br. 179018), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

METODOLOŠKI IZAZOVI U PRIMENI TEMATSKE ANALIZE SADRŽAJA - PRIMER JEDNOG ISTRAŽIVANJA

Dragan Vesić,* Milja Vujačić

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Aleksandra Jaksimović

Fakultet likovnih umetnosti, Univerzitet u Beogradu

Uvod. Tematska analiza predstavlja fleksibilan metod za identifikovanje, tumačenje i izveštavanje o obrascima uočenim u analiziranim podacima (Braun & Clarke, 2006). Data fleksibilnost, sa jedne strane, daje prostor za različite izbore u vezi sa načinima upotrebe tematske analize za konkretne istraživačke svrhe, dok sa druge strane, istraživače može dovesti u neugodnu poziciju ukoliko dati izbori nisu jasni i eksplicirani.

Razmatranje kriterijuma kvaliteta predstavlja posebno mesto u kvalitativnoj paradigmi (Lincoln, 1995). Za razliku od kvantitativne paradigme, u kvalitativnim pristupima pouzdanost istraživanja ne zavisi od korišćenog instrumenta već od samog istraživača koji, na određen način, i sam jeste instrument (Patton, 2001). Uzimajući u obzir konstruktivističko shvatanje o multiplim realnostima i višestrukim mogućnostima sagledavanja sveta (Gergen & Gergen, 2004) odgovornost za kvalitet u kvalitativnim istraživanjima zaista zavisi pre svega od umeća i zalaganja samog istraživača (Golafshani, 2003).

Praksa kodiranja zauzima centralno mesto u procesu analize podataka u kvalitativnim istraživanjima (St. Pierre & Jackson, 2014) i prisutna je u različitim pristupima – utemeljena teorija, analiza sadržaja, analiza diskursa, etnografija i tako dalje. Kao opšti elementi procesa kodiranja, bez obzira na pristup, navode se: a) postojanje skupa podataka (čija priroda zavisi od pristupa), b) traganje za ponavljanjima i obrascima, c) kategorizacija, i d) redukcija kompleksnosti kroz definisanje širih kategorija ili tema (MacLure, 2004). Jedan od načina za proveru kvaliteta u kvalitativnim istraživanjima predstavlja upravo provera intersubjektivne saglasnosti između nezavisnih procenjivača u procesu kodiranja. Za potrebe provere intersubjektivne saglasnosti, bez obzira da li je u pitanju induktivni ili deduktivni pristup kodiranju, jasno definisani kodovi su nužni (Miles & Huberman, 1994), kako bi se osiguralo da različiti procenjivači imaju u vidu iste fenomene tokom celokupnog procesa kodiranja. Stoga, značenje pripisano kodovima mora biti vrlo precizno i zajedničko za sve procenjivače. Ukoliko to nije slučaj, razmenom značenja između procenjivača uspostavlja se zajednička vizija toga šta dâti kod podrazumeva i koji skup podataka odgovara kojem kodu, čime se postiže veća preciznost i jasnoća u interpretacijama (Miles & Huberman, 1994).

* Email: vesic.dragan88@gmail.com

Autori su inicijalno želeli da dobiju odgovore na to kakve su percepcije studenata Fakulteta likovnih umetnika o budućoj profesiji. Analizirani su pisani odgovori studenata Fakulteta likovnih umetnosti na pitanja koja su se odnosila na njihove percepcije statusa likovnih umetnika u našem društvu kao i na njihovo sagledavanje ličnih i društvenih uslova koji bi pogodovali daljem razvoju likovnih umetnika u našoj zemlji. Tokom tematske analize autori su se suočili sa metodološkim izazovima i problemima, što ih je navelo na to da post hoc postave novi cilj istraživanja kako bi ukazali na neke od generičkih problema tematske analize sa kojima su se suočili tokom tumačenja datih podataka. Premda u literaturi mogu da se pronađu sugestije za izvođenje tematske analize, kao i potencijalne zamke u koje istraživači mogu da upadnu u ovom procesu (Braun & Clarke, 2006) - na primer: preklapanje ili slaba unutrašnja koherentnost izdvojenih tema - autori ovog rada nisu naišli na radove koji govore o konkretnim aspektima procesa kodiranja koji dovode do niske intersubjektivne saglasnosti. Stoga je cilj ovog rada ukazivanje na konkretne probleme i izazove sa kojima su se suočavali prilikom tematske analize sadržaja i osvetljavanje relevantnih aspekata procesa kodiranja koji mogu da uzrokuju nisku intersubjektivnu saglasnost.

Diskusija. Sirove podatke u istraživanju predstavlja 69 iskaza studenata četvrte godine Fakulteta likovnih umetnosti iz Beograda za koje je utvrđivana intersubjektivna saglasnost. Podaci su prikupljeni uz pomoć upitnika sa pitanjima otvorenog tipa. Prvobitnom analizom, primenom kvalitativne tematske analize (Braun & Clark, 2006), dva autora su kolaborativno izdvojila 22 kategorije koje su, uz izvorne podatke, prosleđene trećem nezavisnom procenjivaču radi utvrđivanja intersubjektivne saglasnosti. S obzirom na to da je analizirani sadržaj dobijen iz kratkih odgovora ispitanika na postavljena pitanja u upitniku, jedinicu analize predstavljao je odgovor na pojedinačno pitanje u celini. Takođe, jedan iskaz je mogao biti svrstan u jednu ili više kategorija.

Analiza intersubjektivne saglasnosti ukazala je na veoma nizak stepen slaganja nezavisnih procenjivača, pri čemu su zadovoljavajući kappa statistici dobijeni samo u tri kategorije. To je podstaklo istraživače na refleksivni dijalog sa ciljem da se osvetle ključne tačke koje su dovele do velikih razlika u načinima kategorisanja iskaza ispitanika. Refleksivni dijalog nezavisnih procenjivača podrazumevao je razmenu značenja koja su pripisivana formiranim kategorijama za koje je zabeležena niska interjubektivna saglasnost, kao i originalnim iskazima ispitanika u okviru datih kategorija. Naime, polazeći od konkretnih iskaza ispitanika u okviru date kategorije, rekonstruisano je značenje samih iskaza, a posledično je razmatrano i značenje kategorije. Takva razmena omogućila je da se materijal sagleda i iz nekog drugog ugla i otvorila je put ka postizanju konsenzusa i stvaranju novih značenja. Dijalog je doveo do konačnih 18 kategorija grupisanih u 8 širih tema.

U Tabeli 1 prikazane su frekvencije izdvojenih kategorija i tema koje predstavljaju rezultat razmene značenja kroz refleksivni dijalog nezavisnih procenjivača. U daljem tekstu biće detaljnije prikazani ključni metodološki problemi u procesu kodiranja podataka prepoznati kao potencijalni uzročnici visokog stepena neslaganja.

Tabela 1. Raspodela odgovornosti za status likovnih umetnika u našem društvu
- primer kategorizacije sa opštijim temama

Teme	Kategorije	f	f
Kulturna politika i sistem vrednosti u društvu	Kulturna politika i ulaganje u kulturu	13	24
	Sistem vrednosti u društvu	11	
Stanje u državi	Odgovornost vlasti i stanja u državi	8	13
	Upliv politike u umetničku struku	5	
Odgovornost umetnika	Odgovornost umetnika	11	11

Prvi problem sa kojim su se procenjivači susreli posledica je prirode samog instrumenta koji je korišćen (Havelka, Kuzmanović i Popadić, 1998). Upitnikom sa otvorenim pitanjima prikupljeni su kratki i često nedovoljno elaborisani odgovori, koji su ostavili puno prostora za učitavanje značenja, a procenjivače katkad stavljali u poziciju nagađanja. Posledica velikih razlika u elaborisanosti odgovora, kao i stepenu njihove konkretnosti, dovele su istraživače u situaciju da neke kategorije definišu na nivou opštosti samih kodova, dok su druge kategorije predstavljale određeni vid uopštavanja. Na primer, kategorija *odgovornost umetnika* obuhvata iskaze ispitanika doslovno identične samoj kategoriji. Sa druge strane, *sistem vrednosti u društvu* kao kategorija obuhvata kodirane segmente koji na različit način oslikavaju prisutan sistem vrednosti u društvu poput dominacije šunda i kiča, opšte dekadencije društva, konzumerizma i usmerenosti na svakodnevicu. Učitavanje značenja, nagađanje i razlike u odnosu kategorija-kod su nesumnjivo imale negativan doprinos intersubjektivnoj saglasnosti.

Drugi nivo problema, koji je takođe posledica različitog stepena konkretnosti odgovora, odnosi se na razlike u nivou opštosti samih kategorija. Sa jedne strane, određeni odgovori ispitanika poput "odgovorna je država", "problem je stanje u državi" nisu mogli biti kategorisani nikako drugačije osim kao *odgovornost vlasti i stanja u državi*. Sa druge strane, odgovori poput "potrebno je da država više ulaže u kulturu", "vlast se previše meša u proces odlučivanja u oblasti umetnosti" omogućavaju da se podvedu pod konkretniju kategoriju *kulturna politika i ulaganje u kulturu* ili *upliv politike u umetničku struku*. Problem je u tome što se ove dve konkretnije kategorije mogu podvesti pod opštiju kategoriju *odgovornost vlasti i stanja u državi*. Upravo ove razlike u opštosti kategorija dovele su do toga da je treći nezavisni procenjivač iskaze češće kategorisao opštijom kategorijom, nego što su to radili inicijalni procenjivači.

Na nizak stepen slaganja nezavisnih procenjivača uticale su i razlike u njihovom poznavanju polja likovnih umetnosti i sa njim u vezi institucija, procedura, odnosa i potreba umetnika. Složenost i elaborisanost slike koju procenjivači imaju o datom polju je, između ostalog, faktor koji bi trebalo uzeti u obzir tokom procesa kodiranja.

Zaključak. Značaj pokretanja refleksivnog dijaloga između nezavisnih procenjivača, u formi pregovaranja i razmene značenja, ogleda se u tome što predstavlja priliku i potencijal za osvetljavanje problematičnih tačaka koje se mogu pojaviti tokom istraživanja. Zaključak autora je da se tokom procesa kodiranja mora voditi računa o preciznom definisanju i jasnom razgraničenju kategorija, kako bi se izbeglo njihovo preklapanje i razlike u nivou opštosti. Jedan od načina da se to postigne jeste konstruktivno pregovaranje i razmena značenja između inicijalnih procenjivača. Ovakav pristup bi smanjio mogućnost međusobnog nerazumevanja nezavisnih procenjivača. Takođe, treba razmatrati i različitosti nezavisnih procenjivača u pogledu znanja i iskustava u oblasti koja predstavlja temu istraživanja. Uočene različitosti ne moraju nužno predstavljati problem, već mogu biti i prilika za stvaranje složenijih i bolje definisanih interpretacija iskaza ispitanika. Na kraju, treba istaći i važnost razmatranja adekvatnosti samog instrumenta i obima i kvaliteta podataka koji se njime mogu dobiti.

Treba imati na umu da kodiranje nije jednostavan proces čitanja onoga što objektivno postoji u podacima, već je samo kodiranje proces davanja značenja (MacLure, 2004). *Kodirati znači interpretirati*. Stoga, na kodiranje možemo gledati kao na „eksperiment sa redom i neredom, u kojem se privremene i nepotpune taksonomije formiraju, ali su uvek podložne promjenama i metamorfozi, dok neke nove veze izranjaju između reči, tela, predmeta i ideja“ (MacLure, 2004: 181). U tom kontekstu, neslaganje između procenjivača se ne mora nužno sagledavati kao metodološki problem i nedostatak, već i kao plodan semantički pluralizam koji predstavlja osnovu za višestruko sagledavanje implikacija proučavanog. Istraživač u kvalitativnim istraživanjima ne može biti izdvojen iz slike koju posmatra (Stojnov, 2005). Interpretacije, rezultati, zaključci i implikacije istraživanja, ma koliko rigorozno izvedenog, posredovane su jezikom, kulturom, istorijom samog saznavaoa. Stoga rezultati date analize mogu biti samo jedan od mogućih načina sagledavanja sirovog materijala, a sama analiza predstavlja trajno nesvršen proces.

Ključne reči: *kvalitativna metodologija, tematska analiza sadržaja, metodološki izazovi, kodiranje, intersubjektivna saglasnost*

Literatura

- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Gergen, K. J. & Gergen, M. (2004). *Social construction: Entering the dialogue*. Chagrin Falls, OH: Taos Institute Publications.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The qualitative report*, 8(4), 597–607.
- Havelka, N., Kuzmanović, B. i Popadić, D. (1998). *Metode i tehnike socijalno psiholoških istraživanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Lincoln, Y. S. (1995). Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research. *Qualitative Inquiry*, 1(3), 275–289.

- Maclure, M. (2013). Classification or wonder? Coding as an analytic practice in qualitative research. In B. Coleman & J. Ringrose (Eds.), *Deleuze and research methodologies*. (pp. 164–183). Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. California: SAGE, Thousand Oaks.
- Patton, M. Q. (2001). *Qualitative evaluation and research methods* (3rd ed.). California: SAGE, Thousand Oaks.
- St. Pierre, E. A. & Jackson, A. Y. (2014). Qualitative Data Analysis After Coding. *Qualitative Inquiry*, 20(6), 715–719.
- Stojnov, D. (2005). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

ZBORNİK SAOPŠTENJA

XXIII naučna konferencija

„Pedagoška istraživanja i školska praksa“

**KVALITATIVNA ISTRAŽIVANJA U DRUŠTVENIM NAUKAMA:
OD LIČNOG ISKUSTVA DO SOCIJALNIH PRAKSI**

Izdavači

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd
Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Za izdavača

Nikoleta Gutvajn
Ivana Stepanović Ilić

Urednici

Vladimir Džinović
Sanja Grbić

Tehnički urednik

Sanja Grbić

Tiraž

100

Dizajn korica

Vlada Polić

Grafička obrada

Branko Cvetić

Štampa

Kuća štampe plus

ISBN 978-86-7447-141-8

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

37.014:316(082)

005.6:37(082)

37.046.1/.2(082)

НАУЧНА конференција "Педагошка истраживања и школска пракса" (23 ; 2018 ; Београд)

Kvalitativna istraživanja u društvenim naukama: od ličnog iskustva do socijalnih praksi : зборник саопштења / XXIII научна конференција "Педагошка истраживања и школска пракса", 23. и 24. новембар 2018, у Београду. ; urednici Vladimir Džinović, Sanja Grbić. - Београд : Institut za pedagoška istraživanja : Institut za psihologiju, 2018 (Београд : Кућа штампе plus). - 165 стр. ; 24 cm

Radovi na srp. i hrv. jeziku. - Saopštenja saradnika Instituta za pedagoška istraživanja i saradnika Instituta za psihologiju predstavljaju rezultate rada na projektima "Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije"--> prelim. str. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Registar.

ISBN 978-86-7447-141-8 (IPI)

а) Образовање - Социолошки аспект - Зборници б) Образовање -
Управљање квалитетом - Зборници
COBISS.SR-ID 270427404